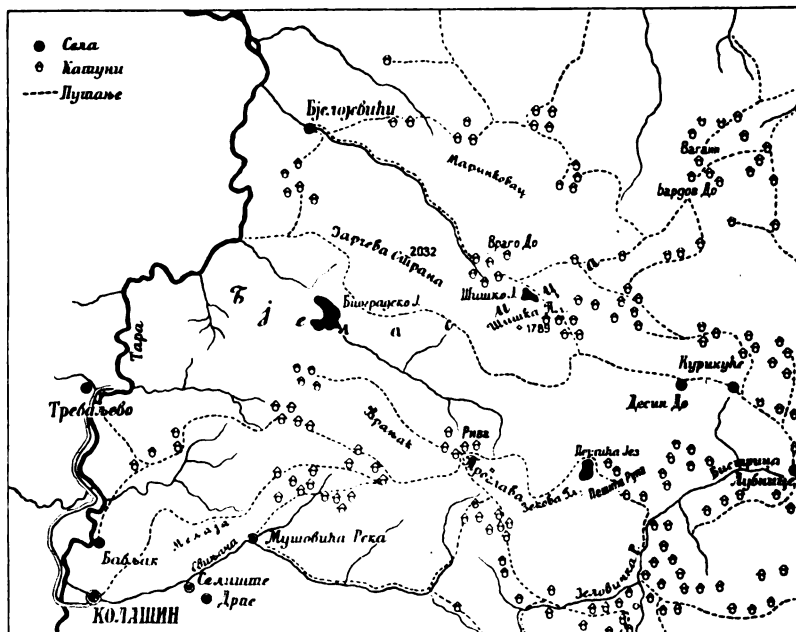

СТОЧАРСТВО НА БЈЕЛАСИЦИ

Положај и природне особине Бјеласице.

Бјеласица лежи североисточно од Колашина, у главном између Таре на Западу и Беранске Бистрице на Истоку. Она је састављена од кварцевитих шкриљаца, и највишу висину од 2.150 метара достиже у Зековој Глави. Њу чине неколики гребени, који се пружају у динарском правцу, и који су растављени долинама такође динарског правца.

Сл. 1. — Катуни на Бјеласици.

Размер 1:200.000

У дилувијуму било је на Бјеласици ледника, који су оставили цркве и језерске басене, као басен Пешића Језера, басен Шишког Језера, басен Биоградског Језера и т. д.

Због свога састава Бјеласица обилује водама: изворима, локвама, језерима и планинским рекама. Ово богатство у води јесте од великог значаја за развитак сточарства.

Клима је на Бјеласици планинско-алписка. Температура је релативно ниска преко целе године, атмосферски талози су обилни и кише падају и лети. Снег често пута достиже висину од три метра. Најважнији су ветрови јужни и западни; они дувају особито с јесени и зими.

Велики део Бјеласице је покривен гором: смрчом, јелом, бором, буквом и т. д. Услед удаљености од већих насеља и услед слабих комуникација ова се гора до данас доста добро очувала. Особито је чувена Биоградска Гора на Западу и Северо-западу од Зекове Главе, и Десина Гора на источној страни Бјеласице. Ниже стране су покривене храстом, буквом, јасеном, грабом и т. д. Горњи делови су под четинарима: смрчом, јелом и бором. Граница између ових зона није свуда иста. Врло често буква залази у зону четинара, а негде се чак може видети појас букове горе изнад четинара. Изнад ових зона леже сувати и ливаде.

Појас полеглог бора(клек) ограничен је на највише делове, и окренут је већином Североистоку и Северозападу.

Ранија сточарска кретања.

Како су крајеви око Бјеласице врло подесни за гајење стоке, то је овде доскора јако било развијено сточарство. Становништво се већином бавило њиме, а особито села на висинама (Горња Села). Сточарство је било тако развијено, да се стока у овим крајевима није могла зими издржавати; сточари су стога тражили начина да исхране зими стоку у даљим крајевима. Све до 1878. године ишли су људи из ових крајева са својим стадима на зимницу у Босанску Посавину и у Поморавље. Ова су кретања била особито појачавана за време сушних и неродних година. Сточари су се кретали са Бјеласице обично средином октобра, и то са буљуцима. Сваки је буљук морао имати најмање хиљаду оваца, а често и више. Чобани су се удруживали обично по пет до десет. Они су бирали најстаријег међу њима, и он се звао ћехаја. Ћехаја је водио бригу о зимници, и управљао чобанима и стоком.

Сточари су ишли путем низ лимску долину до Вишеграда, и даље низ Дрину. Доцније, пошто им је у Србији било слободније него у Босни, сточари су се кретали преко Пештери, и ишли даље за Краљево и Поморавље. Ова су кретања често спречавана од турских власти, те су сточари били приморани мењати имена и презимена.

Путовања су обично трајала по десет до петнаест дана. Стада су напасали по Посавини и Поморављу обично до Божића, а после су куповали сено, крећући се из места у место. На зимници су се бавили обично до Ђурђев-дана, а после су се враћали у своје крајеве.

После Берлинског Конгреса, од како су постављене нове границе између Црне Горе, Аустро-Угарске, Србије и Турске, престала су сточарска кретања у ове крајеве, и сточари су се после задржавали и зими на Бјеласици и у оближњим долинама.

Како је Бјеласица богата пашњацима и водом, то је привукла и сточаре из других крајева, нарочито Зете и Приморја. Из ових карских и медитеранских крајева сточари су изгнали своја стада на Бјеласицу, и ту се задржавали до септембра, па се тада враћали. Ово кретање из медитеранских крајева вршило се раније у много већим размерама. Али се и сада дешава, да људи који немају довољно стоке иду у Зету и узимају од појединаца овце на мљекарину т. ј. за то што напасају овце добијају млеко и вуну, и овце у јесен враћају сопственицима.

Данашње сточарство

Нове границе између Црне Горе и Турске, деоба задруга, ратови црногорско-турски, затим Светски Рат и нов начин живота учинили су да је сточарство у последње време у овим, некад чисто сточарским, крајевима знатно опало. Данас је земљорадња врло значајна, али се и сточарство, које је у тесној вези са земљорадњом, такође одржава. Велика стада сада су заменили буљаци. Буљачарима се сматрају они сточари који имају преко 60 оваца. Деобом задруга, смањивањем испаша услед прираштаја становништва, и новим начином живота, сточарство је још више опало, и јавили су се побравичари. То су они сточари који имају обично до 30 оваца. У њих се убрајају и они који држе по мало говеда и оваца.

После рата, јавила се нова врста привременог сточарства. Људи који немају довољно већих ливада ни задруга кудују стоку с пролећа и изгоне је на Бјеласицу; пошто искористе вуну, јагњад и млеко, они овце у јесен поново продају.

По Бјеласници сточари се крећу етапно.

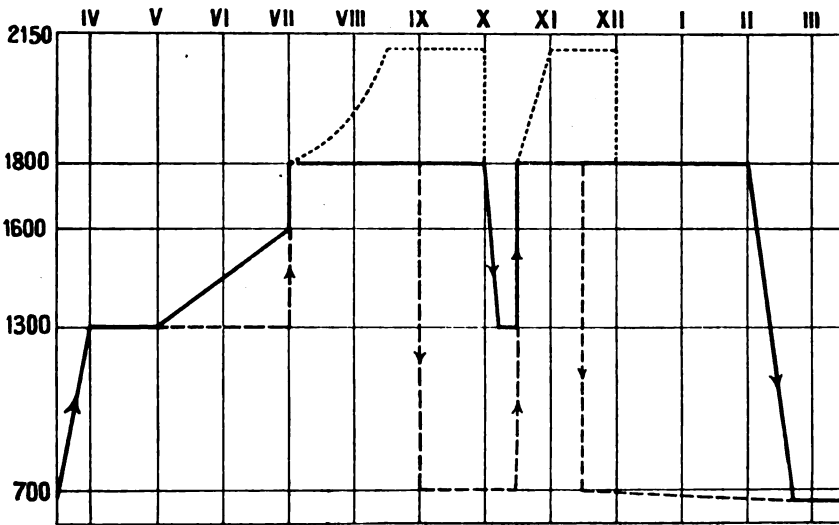
У ниски регион, у регион висок око 1300 м, сточари излазе у првој половини априла: тада су засејана сва поља у најнижим деловима, а у исто време тада је уобичајени рок за забрањивање ливада. У овом региону остају обично до средине маја т. ј. док се у средњем региону не отопи снег и трава не почне расти. Има сточара који се у овом ниском региону и даље задржавају, док их летње врућине и оскудица у води не приморају на кретање у средњи регион.

Издиг у ниски и средњи регион није од таквог значаја као издиг у високи регион. Овај издиг бива у одређено време за све сточаре, и назива се општим издигом или изјавком. Општи издиг бива од почетка до средине јула. Пред општи издиг скупе се сточари на договор и одређују дан издига; овај је обавезан за све подједнако, и за оне у средњем, и за оне у ниском региону. Одређени дан за издиг сточари радо очекују. Тада се дана крену врло рано, удружени по неколико, носећи собом најпотребније ствари.

У овом високом региону сточари се баве обично два до три месеца. За то време они се крећу са стадима по оближњим крајевима, а пошто овама трава остављају потасак, па се крећу на пашу по цео

дан, и тек се увече враћају. Попаском се назива пријавак, кад чобани пригоне стоку око подне на мужу. Сваки сточар пази да не пушта стоку у туђу испашу. До скора је постајао „пријеступ“ т. ј. нико није смео пуштати стоку у туђи део, јер је био обичај, да се сва стока, која се ухвати у туђем делу, отера и покоље. „Пријеступ“ је био узроком честих свађа особито између муслиманских и православних сточара, пошто је граница између Црне Горе и Турске ишла баш венцима Бјеласице. Да не би долазило до сукоба, сточари су стварали вештачка сродства, давали „бесу“ и утврђивали побратимства.

На катунима сточари чувају стоку. Често их у томе замењују деца и девојке, и сточари косе тада траву, и припремају зимницу. Да би олакшали посао, сточари се често удружују у супашу или супоништво; обично

Сл. 2. — Сточарска кретања на Бјеласици.

— = главно сточарско кретање; - - - - = споредна сточарска кретања;
 = дневно кретање на пашу.

се два или више домаћина удруже и помажу један другога чувајући стада, и радећи иначе заједно око стоке. Лети се на катунима има много посла. Чобани, као што је речено, чувају стоку. Планинка, обично најстарија жена, скупља смок. Стока се музе с почетка три пута, а доцније два пута дневно.

Сточари се у овом региону обично баве до краја септембра, или најдаље до средине октобра, па се крећу ниже. Прво се крећу побравичари, а за њима буључари, који се спуштају у средњи или у ниски регион. Ова кретања зависе највише од времена: ако је време лепо, сточари се задржавају дуже на катунима, а ако је кишно, они се спуштају раније. Чобани се по овом здигу не задржавају дуже већ се, обично после месец дана, пењу поново у високи регион. Овај се издиг зове повратак или повратци.

У повратке се враћају због тога, што је трава на планини порасла, и што у најнижем региону има метиља. Повратци се разликују од издига у томе, што се сада не изгони сва стока, већ само овце, и што сада не иде планинка, већ се удруже више чобана; они изаберу једног да чува стан, спрема храну, и пази стоку по ноћи. У повратке излазе сточари од Берана и Андријевице, и то поглавито с леве стране Лима, док се сточари од Бијелог Поља, Колашина и Таре врло ретко враћају у повратке, или у опште за њих и не знају.

У повратцима се баве чобани по месец дана, управо донде докле време допушта. Чим почну падати кише и снег, сточари се спуштају у села која су ближе планини; ту се задржавају, док их велики снег не примора, да се спусте у ниски регион. Неки се поново враћају у ровила, где чекају зимницу. У ровилима се баве обично месеца новембра. Тада сточари крећу стоку по странама заклюњеним од ветрова. Овце сада пасу заосталу траву, при чему им помажу чобани разгрћући снег лопатама. Кад нападне велики снег, сточари спремају зимске конаке за себе и стоку. За себе, поред станова, граде већином савардаке или дубироге, док за стоку граде слонове, прибоје и кошаре. Зимске конаке праве чобани у местима заклюњеним од ветра.

Ово је најтеже доба за сточаре; због тога се они често удружују и помажу. У раније време постојало је, а и сада се одржава, „помагање у невољи“ т. ј. ако неком стоку покољу зверови, или ако стоку затрпа усов, сваки је сточар дужан помоћи да се накнади штета. Чобани се у ровилима баве обично до фебруара, и најдаље до почетка марта; тада се крећу у ниски регион, „на јањила“, где се за време лета припреми сено.

Чобанима сад помажу и други укућани, јер је ово најтеже време за рад око стоке. Пошто снег окопи и трава почне расти, чобани почињу напасати стада око села; доцније, кад се поља засеју и забране ливаде, почињу се кретати постепено у високе регионе.

Дешава се да сточари из Горњих Села гоне овце на јањила у долину лимску. Ово се кретање вршило нарочито онда, када су се становници Горњих Села бавили искључиво сточарством. Оно се и сада врши, кад су пролеће и зима рђави, и ако ређе. Они се одатле пењу у највише регионе.

Катуни и њихов однос према селима

Катун, привремено летње насеље, има обично десет и више станова или колиба. Катуни су обично у улегнућима, цирковима, на површима, у шуми, заклюњеним местима и т. д. Катуни су већином подигнути на додиру шуме и сувати. Нарочито се избегавају отворенија („вјетробојна“) места, и тежи се за закљонитијим. И сада се могу видети остаци старих станова („катуништа“), где су раније били станови, па су се спустили ниже. Катуни су се спустили у затвореније крајеве, у крајеве ближе изворима и дрвима. Станови остају на отворенијим и вишим пределима једино онда, ако су на ливадама, те сточари љубре лети ливаде.

Катуни су доста удаљени један од другог. Сваки катун има своју испашу, где му се стока креће. Било је и таквих катуна у чијој близини нема извора; тада су се служили водом од снега, који су налазили по цирковима, у снежаницима. Сточари су се тада бавили у катунима, док је трајало снега у снежаницима, па би се одмах кретали у ниже регионе. Да би се дуже задржали на овим катунима, сточари су излазили рано у пролеће, и у снежаницима и вртачама покривали снег, који су топили преко лета. У последње време катуни све више напуштају ова места, и иду у таква, где има више воде.

На Бјеласици има око двадесет и пет катуна. Катуни су подељени на мање групе станова, по братствима. Станови се граде већином од дугачких смрчевих подница, а кров је од даске или луба. Овакве станове праве сточари од Берана и Андријевице, док сточари из долине Таре праве станове већином од сувомеђине т. ј. подигну зид без малтера, а после ставе рогове, слеме и кров. Другу врсту станова чине савардаци (дубирови); они се праве од дугачких букових дрва, купастог су облика, и покривени су сеном.

Стан је подељен на два дела: предњи у коме се налази огњиште, где се кува храна и вари млеко, и где се седи и спава; задњи део служи за разливање млека и купљење смока. Богатији праве млекар засебно да би смок био што лепши и чистији. Близу стана је телечар, а мало даље су торови за осталу стоку, који се с времена на време премештају. До торова је кућер на саоницама. У њему спава чобанин који чува стоку.

Врло је тешко одредити границу између села и катуна због тога, што се често пута ова насеља мешају, или што села леже више но катуни. Ова висока села била су раније катуни, па су преобраћена у села. Заселак Десин До био је до 1878. године катун, па је, услед развитка земљорадње, постао село, иако се налази у четинарској зони.

Узрок овоме појаву је намножавање становништва и све већа оскудица у зиратној земљи. Зона земљорадње све се више пење у зону испаша и станова. Села се тако пењу уз падине Бјеласице, али ипак највиши врхови остају и даље издвојени, и служе једино као испаша за сточарство. Једно од највећих сталних насеља, које се дубоко увукло у катуне, јесу Горња Села, која залазе у четинарску зону. Становници ових села бавили су се доскора искључиво сточарством. Када је оно опало, поменути сељаци почели су се исељавати у Метохију и Бјелопољску Котлину. При исељавању они продају земљу заосталим сељацима, и то траже за њу стоку, коју даље продају на трговима за новац; на тај се начин проређује становништво, и у знатној мери опада сточарство. Тако од ових, некад чисто сточарских, постају мање више земљорадничка насеља, јер култура кукуруза и стрмих жита достиже до највиших села. Ипак, поред свега тога, гаји се у знатној мери и стока. И ови се сточари, као што је речено, крећу у високе регионе и припремају зимницу, па се поново у јесен враћају.

Привредни значај сточарства.

Највише се гаје овце, које су врло подесне за кретање на планину, и које су прилагођене оштрој клими. Оне сточару највише користи доносе: вуну, јарину, млеко, сир, кајмак, месо, лој и кожу. Овце се продају „на живо“, и тако се набављају разне намирнице, а особито жито. Оне се стригу два пута, крајем или средином априла, и у јуну. Прва вуна, почист, доста је рђава, док је друга вуна добра, и употребљава се за плетива и тканине. Разликују две врсте вуне: реја и полуруда. Реје овце већином су из долине Таре и Зете. Ова вуна је у бичевима доста дугачка и употребљава се већином за постелне ствари. Друга врста вуне (полуруда) употребљава се за ткања. Полуруде су овце већином из долине Лима. Јарина се добија од јагњаци која се стригу крајем јуна; она се употребљава за дебела сукна. Поред тога сточари добијају од стоке млеко, варенику. Вареника се кува и са ње се скида кајмак, а за тим се она сири и добија се слан сир; масни сир добива се кад се сири млеко чим се помуже стока. Млеко се употребљава кисело и слатко. Справља се и нарочита врста млека — јардум; он се прави на тај начин што се млеко посоли и кува. Поред оваца људи гаје и понешто коза и говеди, или не у оноликој мери као некада. Особито се мало гаје козе које чине доста штете воћњацима. Говеда се исто тако мање гаје него раније. Ипак и сад људи одржавају по нешто говеди и коза. Даље се држе коњи, али не у толикој мери као у Пештери, око Сјенице и у Метохији.

Стоку већином сељаци продају на оближњим трговима; њу купују трговци из других места.

Михајло Б. Пајковић

RÉSUMÉ

VIE PASTORALE DANS LA MONTAGNE DE BJELASICA

Bjelasica est une montagne composée des schistes quartzeux; elle est très riche en eaux, ce qui est une condition importante du développement de l'élevage. Au-dessus de la zone des forêts sont les pâturages. Auparavant, l'élevage dans la région de Bjelasica était plus développé et les pâtres, jusqu'à 1878, descendaient dans la Bosanska Posavina et dans le Pomoravlje pour y passer l'hiver. Les transhumances s'effectuaient par la vallée du Lim, en descendant la Drina; la route vers Pomoravlje menait par Pešter et Kraljevo. On y restait jusqu'à Noël, et le jour de St. Georges les pâtres rentraient dans leur pays. L'abondance en eaux et en pâturages attiraient les pâtres de Zeta et de Primorje. Auparavant, la transhumance des régions méditerranéennes était plus importante.

Par suite des guerres récentes et l'établissement des nouvelles frontières, de même que par suite de la disparition des zadrugas, les transhumances ont bien diminué. L'élevage est aujourd'hui delimité quant à l'espace.

L'émigration dans la montagne commence, pour les villages de la région de Bjelasica, vers le milieu du mois d'avril, et la rentrée s'effectue au milieu d'octobre. L'émigration et la rentrée se font par étapes. Entre les villages et les „katuns“ il y a deux régions où les pâtres sejourner au printemps et en automne. Au commencement de l'hiver, certains pâtres montent de nouveau dans la montagne, et y restent pendant un certain temps encore.

Dans la montagne, les pâtres sont groupés par „katun“. Les katuns sont placés au voisinage des sources, à la limite de la forêt. Chaque katun se compose de petits groupes d'habitations par tribus. Les habitations sont en bois ou en pierres.

Chaque habitation est composée de deux pièces, dont l'une sert pour la fabrication des produits du lait.

Il n'y a point de limite précise entre les villages et les katuns. Un katun devient parfois village lorsque les habitants deviennent plus nombreux et l'agriculture se développe.

Mihajlo B. Pajković.